

Кучер М. О.

БОЛГАРСЬКЕ НАСЕЛЕННЯ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я У 1861–1920 РР.

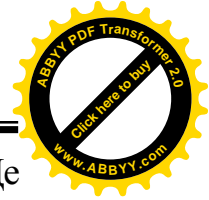
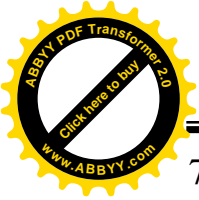
Історичні передумови колонізації південних земель слов'янськими народами, у тому числі й болгарами досліджувались такими істориками, як І. А. Анцупов [1], Н. С. Державін [2], В. Б. Євтух [3], В. Мільчев [4], В. В. Павленко [5], І. С. Пачев [6; 7; 8; 9], В. П. Трощинський [3], В. В. Турков [11; 12; 13], Ф. Г. Турченко [14], Е. Хаджинніколова [15]. У своїх працях вони розглядали економічне і правове становище болгар. В окремих статтях та монографіях були розглянуті причини болгарської колонізації на південні землі, були визначені місця заселення, соціальний склад переселенців. Незважаючи на те, що комплексно до вивчення цього питання ніхто не підходив, праці перерахованих вище авторів стали певною базою для подальшого наукового вивчення цієї проблематики.

Виходячи з цього головною метою статті є комплексне дослідження болгар у всіх аспектах їхнього життя.

Болгари, які проживають у сучасній Україні, в основній масі це нащадки болгарських колоністів, які переселилися в Україну в XVIII–XIX ст. і заснували тут свої колонії. Перші болгари з'явилися на території України ще в далекому 1724 році [3, 25]. Російський уряд направляв їх селитися на пустуючі землі Південної України. Болгари засновували там свої колонії, займалися сільським господарством та торгівлею. Група болгарських колоній була заснована в північно-західній частині Приазовського регіону. Ця територія у XIX ст. входила в Бердянський та Мелітопольський повіти Таврійської губернії, що знаходилися на території сучасної Запорізької області [5, 9].

Переселення болгар до Приазов'я відбувалось у досить стислі терміни з 1861 по 1863 роки. Болгарське переселенська хвиля мала два потоки, які збігалися у часі. Перший потік походив з Бессарабії, а другий з тієї території Болгарії, що входила до складу Віденського пашалику Османської імперії [7, 85]. Необхідно зазначити, що основну роль у формуванні болгарських сіл у Північному Приазов'ї, відіграли вихідці із колоній, що знаходилися на території Бессарабії.

Передумови цього переселення були пов'язані з масовою еміграцією татар до Туреччини. У 1850–1860 роках, коли перестало існувати

784 татарських села, кількість емігрантів сягнула до 150 тисяч осіб [117]. Це дало змогу заселення земель даного регіону переселенцями із-за кордону.

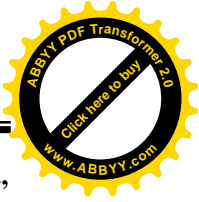
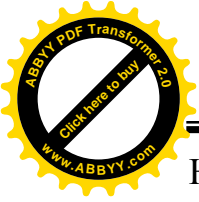
Однією з причин переселення до Північного Приазов'я болгарських колоністів із відмежованої до Молдавського князівства частини Бессарабії став конфлікт болгарських колоністів з молдавським урядом. В основі його лежали наслідки Кримської війни. Відомо, що за Паризьким трактатом 1856 року Росія втратила три південних уїзди Бессарабії, які згідно зі статтею 21 Паризького трактату приєднувалися «Княжеству Молдавскому под верховною властью Блистательной Порты» [9, 29].

Умови цього договору торкнулися і болгар, тому, що за межами Росії опинилось 40 колоній з населенням 22365 чоловік та земельним фондом 270 тисяч десятин [1, 51].

Необхідно відзначити, що молдавський уряд почав проводити дискримінаційну політику по відношенню до болгар. У 1860 році були підвищені податки, почала впроваджуватися румунізація [15, 46]. Особливо непокоїли болгар наміри молдавського уряду ввести рекрутську повинність. Масові виступи болгар проти тієї повинності призвели до того, що в колонії були введені молдавські війська, які їх розігнали з 7 по 10 листопада 1860 року [11, 85]. Ці дії привели до початку масового переселення болгар у Російську імперію.

У свою чергу, російські правлячі кола всяким чином заохочували переселення болгар, пропонуючи їм для заселення землі Північного Приазов'я. 26 грудня 1860 року Олександр II дав згоду на переселення болгарських сімей. На кожен сім'ю була визначена матеріальна допомога у сумі 125 крб. [12, 96].

Варто зазначити, що при підготовці та проведенні переселення болгарським колоністам прийшлося зіткнутися з протидіями з боку владних структур Молдавського князівства. Так переселенцям не видавали паспорти, заборонили продавати нерухоме майно, вимагали заплатити всі податки на три роки вперед. В цих умовах переселенський рух розпочався лише у серпні – вересні 1861 року [8, 45]. Перші переселенці пересувалися з кордону через Одесу й Миколаїв до Мелітопольського та Бердянського повітів [5, 36]. У 1861–1862 роках болгарами-колоністами в Приазов'ї були засновані такі колонії: в Бердянському повіті – Софіївка, Андрівка, Полоузовка, Трояни, Другомиколаївка, Преслав, Інзовка, Банівка, Діановка, Маріїно, Романівка, В'ячеславка, Зеленівка, Радолівка, Гюнівка, Мануйлівка, Цареводарівка, Строганівка, Ганнівка, Петрівка, Першомиколаївка, Райнівка, Богданівка, Степанівка, Федорівка, Персівка, Гирсовка, Варварівка, Михайлівка,

Надеждино, Єсенівка. В Мелітопольському повіті – Олександрівка, Дмитрієвка, Болград, Волканешти [6, 9].

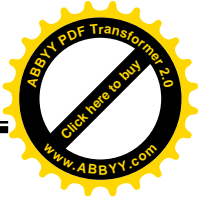
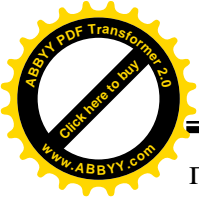
Другим потоком у болгарській переселенській хвилі були переселенці-віденці. Вони заснували в Приазов'ї всього дві колонії – Терновку у Мелітопільському та Царицене в Бердянському повітах [7, 87]. До 1863 року до Північного Приазов'я було переселено 23 тисячі болгар-колоністів [12, с.100].

На початку ХХ ст. нащадки болгарських колоністів мешкали у 35 селищах на території Мелітопольського та Бердянського повітів Таврійської губернії.

Необхідно наголосити, що переселенці були добре забезпечені земельними ділянками. По особистому розпорядженню міністра державного майна М. М. Муравйова бессарабським болгарам було виділено для господарських потреб по 50 десятин землі на сім'ю [13, 269].

Російський уряд також дозволив болгарам займатися виробництвом та торгівлею вином та пивом. У період сильної посухи 1862–1863 років держава виділила болгарам 27 тисяч рублів на придбання продовольства [13, 270].

Соціальний склад населення приазовських сіл був неоднорідний, мало місце соціальне розшарування. До 1917 року в середовищі болгар 45% становили так звані куркульські господарства, 35% – середняцькі й лише 20% – господарств належало малоземельним селянам або батракам [4, 120]. Соціальне розшарування супроводжувалося розвитком підприємництва серед заможних господарств і застосування ними найманої праці не тільки за допомогою сторонніх робітників, але й своїх односельців-болгар. До 1917 року спостерігалось зростання приватного землеволодіння. Земля була предметом куплі-продажу. Мало місце поширення оренди, серед форм якої переважала грошова [5, 38]. Основним заняттям було сільське господарство, розвитку якого сприяли природно-кліматичні умови і достатня забезпеченість землею. У структурі господарства болгарського населення переважало тваринництво, але з початку ХХ ст. пануючий стан зайняло хліборобство. Але тваринництво разом з виноградарством та городництвом зберегло помітне значення, хоча й відійшло на другий план. За рівнем розвитку продуктивних сил болгарські села займали проміжне положення між українським, російськими та німецькими селами. Відомий російський дослідник М. С. Державін відзначав вагомий вплив господарств сусідніх німецьких поселенців на болгар, коли останні стали використовувати нові землеробські знаряддя,

покращені породи коней, будувати кам'яні будинки [2, 3].

Значну роль у розвитку сільського господарства відігравав такий фактор, як забезпеченість робочою худобою та реманентом. Кожна болгарська сім'я середнього достатку мала дві пари волів, але відсоток волів у болгар постійно зменшувався, бо їх замінили на коней. За даними сільськогосподарського перепису 1917 року в селі Інзовка Преславської волості Бердянського повіту в одному господарстві було одинадцять коней. В середньому болгарське господарство мало по 3 – 5 корови, 30 – 100 овець, 2–3 свині [6, 43].

Важливим компонентом у господарській діяльності приазовських болгар було забезпечення її реманентом. Простим реманентом болгар були забезпечені добре, а от удосконаленого мали не всі. Склад реманенту в господарстві заможного болгарського господаря був такий: 1 однолемішній плуг, 1 букер, 1 молотилка, 3 сільськогосподарські повозки [6, 44].

В болгарських селах поступово розвивалася освіта. Болгарським громадам за допомогою повітових земств вдалося налагодити початкову освіту. Вже на початку ХХ ст. в семи болгарських селах функціонували земські училища. Для підготовки освітянських кадрів була організована Преславська вчительська семінарія. В цілому болгарські діти були повніше охоплені початковою освітою, ніж у цілому в краї [6, 53].

У середовищі приазовських болгар на початку ХХ ст. вже був помітний початок процесу етнічної асиміляції, хоча вони на той час ще зберігали свою самобутність. Загальна чисельність болгарського населення Північного Приазов'я становила за даними на 1914 рік 46330 осіб [6, 51].

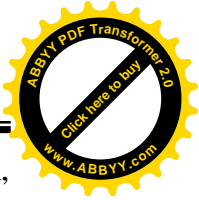
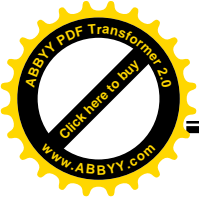
Події Першої Світової війни вплинули на життя болгарського етносу Півдня України. Близько 30 тисяч болгар, у тому числі із сіл Північного Приазов'я були призвані і воювали у складі російської армії [14, 93].

Але події революції, громадянської війни та послідуєчого встановлення радянської влади на Півдні України в 1920 році назавжди змінили становище болгар та уклад їхнього життя.

Отже, можна засвідчити, що болгарський етнос зробив значний внесок у господарське та культурне життя населення Північного Приазов'я наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Джерела та література

1. Анцупов И. А. Аграрные отношения на юге Бессарабии (1812–1870) / И. А. Анцупов. – Кишинев : Штиинца, 1978. – 235 с.
2. Державин Н. С. Этнографическое развитие болгарских колоний в Бердянском уезде Таврической губернии / Н. С. Державин // Известия Санкт-Петербургского славянского благотворительного общества. – 1902. – № 2. – С. 2–7.

3. Етносоціальна структура українського суспільства : довідник / В. Б. Євтух, В. П. Трощинський, К. Ю. Галушко, К. О. Чернова. – К. : Наукова думка, 2004 – 342 с.
4. Мільчев Володимир. Болгарські переселенці на півдні України 1724–1800 рр. / Володимир Мільчев. – Київ. – Запоріжжя : РА «Тандем У», 2001. – 198 с.
5. Павленко В. В. Болгари в Україні / В. В. Павленко // Віче. – 1995. – № 7. – С. 115–126.
6. Пачев І. С. Болгарські колонії Північного Приазов'я (1861–1917 рр.): комплексне дослідження / І. С. Пачев. – Запоріжжя : Вид-во ЗДУ, 1996. – 168 с.
7. Пачев С. І. Возникновение болгарских сел в Северном Приазовье (1861–1863) / С. І. Пачев. – Мелитополь : МГПУ, 2007. – 88 с.
8. Пачев С. Колонии видинских переселенцев в Таври в 60–70-е гг. XIX в. / С. Пачев // Българите в Северното Проичерноморие. Изследования и материали [Ред. кол. : А. Дерменджиев, С. Дерменджиева, П. Павлов]. – Одесса – Велико Търново : Издательство «Фабер», 2009. – Т. 10. – С. 85–93.
9. Пачев С. Сведения о переселении болгар из Бессарабии в Приазовье в частной переписке Н. Х. Палаузова / С. Пачев // Одеська болгаристика. Науковий щорічник. – 2007–2008. – № 5–6. – С. 45–47.
10. Сборник договоров России с другими государствами 1856–1917. – М. : Госиздат, 1952. – 464 с.
11. Турков В. В. «Болградський конфлікт» между Россией и Дунайскими княжествами и его разрешение / В. В. Турков // Висвітлення історії національних меншин в курсах історії України та Росії. Матеріали круглого столу. 07. 02. 2006 р. / Відп. ред. В. М. Духопельников. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – С. 82–89.
12. Турков В. В. Деятельность российской дипломатии по переселению бессарабских болгар на южноукраинские земли (конец 50-х – начало 60-х гг. XIX века) / В. В. Турков // Болгарский ежегодник / Гл. ред. В. И. Кадеев. – Т. II. – С. 92–101.
13. Турков В. В. Хозяйственное обустройство бессарабских болгар в Приазовье (60-е – начало 70-х годов XIX ст.) / В. В. Турков // Дриновський збірник / Гол. ред. С. Ю. Страшнюк. – Т. III. – С. 268–275.
14. Турченко Ф. Г. Південна Україна: модернізація, світова війна, революція (кінець XIX ст. – 1921 р.) : Історичні нариси / Ф. Г. Турченко, Г. Ф. Турченко. – К. : Генеза, 2003. – 304 с.
15. Хаджиниколова Е. Переселение болгарского населения из Молдавского княжества в Россию в 1860–1861 гг. / Е. Хаджиниколова // Bulgarian Historical Review. – 1986. – № 3. – С. 40–49.

Кучер М. О. Болгарське населення Північного Приазов'я у 1861–1920 рр.

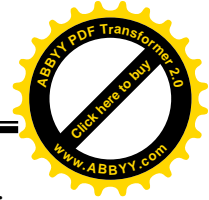
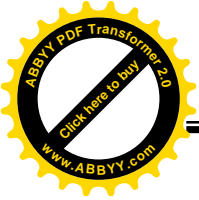
У статті розглянуто життя болгарського народу в Північному Приазов'ї у 1861–1920 рр. Охарактеризовано масове переселення болгарського народу та основні заняття болгар. Розглянуто розвиток освіти болгарського народу.

Ключові слова: болгарський народ, Північне Приазов'я, переселення, освіта болгарського народу.

Кучер М. О. Болгарское население Северного Приазовья в 1861–1920 гг.

В статье рассмотрена жизнь болгарского народа в Северном Приазовье в 1861–1920 гг. Охарактеризовано массовое переселение болгарского народа и основные занятия болгар. Рассмотрено развитие образования болгарского народа.

Ключевые слова: болгарский народ, Северное Приазовье, переселение, образование болгарского народа.

Kucher M. O. the Bulgarian population of North Priazovia in 1861–1920.

In the article life of the Bulgarian people is considered in North Priazovia in 1861–1920. Mass migration of the Bulgarian people and basic employments of Bulgarians are described. Development of formation of the Bulgarian people is considered

Key words: *the Bulgarian people, North Priazovia, migration, formation of the Bulgarian people.*

УДК 94:355.425(477.52)

Малик Ю. О.

СМЕРТЬ С. В. РУДНЕВА: В ПОШУКАХ ІСТИНИ

Останнім часом у пресі з'являється чимало публікацій, які розповідають про маловідомі, або і взагалі незнані до того сторінки життя і діяльності окремих видатних особистостей нашої доби. На сьогоднішній день вже багато сказано та написано про партизанський рух у часи Великої Вітчизняної війни. Та більшість з цього має застарілий підхід до трактування основних історичних фактів та подій. Це стосується і легендарного комісара партизанського з'єднання, Героя Радянського Союзу Семена Васильовича Руднева.

Про часи партизанського руху написано багато. Історіографічна спадщина увібрала у себе десятки монографій, брошур, нарисів, статей, присвячених найрізноманітнішим аспектам вітчизняної історії. Сама постать Семена Васильовича Руднева привертала увагу багатьох дослідників, та більшість із них з року в рік переписують одне і те ж про його діяльність керуючись застарілими стереотипами.

Питання щодо розкриття «білих плям» у вітчизняній історії досить актуальне у наш час. Саме тому, вивчення історичних джерел, що стосуються партизанського з'єднання, є одним із важливих питань сучасної історичної науки.

В російській та українській історіографії питання щодо останніх хвилин життя партизанського комісара та причин його смерті остаточно не вирішено. Дискусія щодо загибелі у нерівнім бою, чи вбивство за вказівкою НКВС продовжує існувати. Найбільший внесок у розробку цих проблем був зроблений П. Брайком, В. Воробей та В. Савченком. У їх працях проаналізовані свідчення очевидців, та співставлені з офіційною версією радянського керівництва. Хоча в їх працях відсутній історичний аналіз джерел, не розкрито внутрішньополітичний конфлікт, який панував у з'єднанні. Отже, подальше вивчення і переосмислення